

6-Тақырып: Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі

Аға оқытушы: Сеилханов Ж.Д.

Қарастыратын сұрақтар:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі және олардың түрлері.
2. Қылмыстық құқық бұзушылықтың бірнеше рет жасалуы.
3. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы.
4. Қылмыстың қайталануы.

1. Бір адам бір (жеке) немесе бірнеше қылмыс істеуі мүмкін. Жеке қылмыстық құқық бұзушылық деп қылмыстық заңда көрсетілген бір әрекеттен, зардаптан, кінәнің нысанынан құралатын бір құрамды білдіретін және Ерекше бөлімнің бір бабымен ғана сараланатын қылмыстық құқық бұзушылықты айтамыз.

Кейбір жағдайларда бір адам бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықты істеуі мүмкін, мұндай жағдайда олардың іс-әрекетін дұрыс саралау үшін қылмыстардың *көптігінің түсінігін дұрыс анықтау керек*. Қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауапқа тартудың мерзімі ескірмеген немесе сотталғандықтан арылмаған немесе сотталғандығы жойылмаған жағдайда бір адамның екі немесе одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды істеуін *қылмыстық құқық бұзушылықтың көптігі деп айтамыз*.

Қылмыстардың көптігінің өзіндік белгілері:

Бір адамның екінемесе одан да көп әрқайсысы жеке-жеке құрам болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылықты істеуі болып табылады.

Сондықтан әкімшілік құқық бұзушылық іс-әрекеті қылмыстық құқық бұзушылық көптігіне жатпайды.

Сондай-ақ, қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауапқа тарту мерзімі ескірген немесе сотталғандықтан арылған немесе ондай атағы жойылған іс-әрекеттер қылмыстық құқық бұзушылық көптігіне жатпайды.

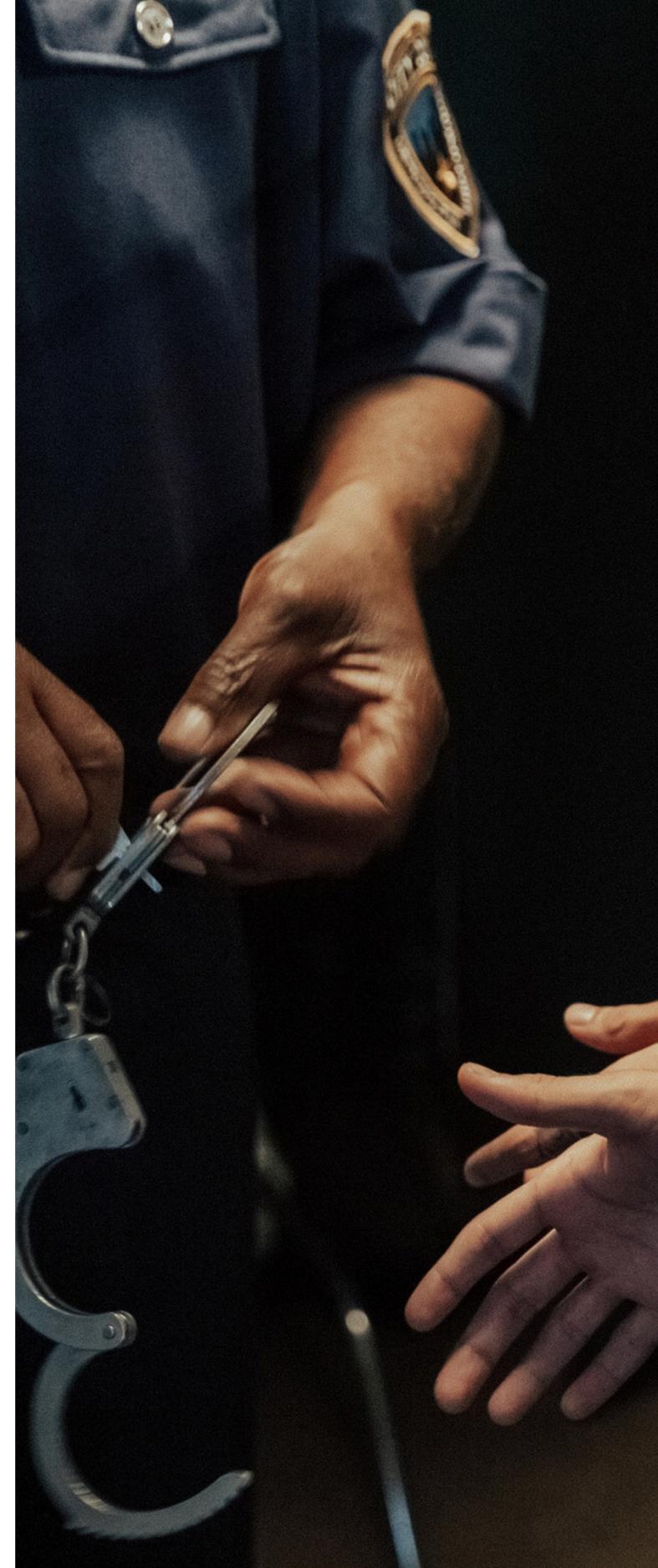
Қылмыстық құқық бұзушылық көптігін жеке қылмыстық құқық бұзушылықтарды ажырата білген жөн.

Жеке қылмыстық құқық бұзушылық пен қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін ажырату, тергеу, сот қызметінде аса маңызды рөл атқарады.

Кейбір жағдайларда оны ажырату белгілі бір тұрғыда қиындық та туғызады. Өйткені, жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардың өзі жай, күрделі құрамға, созылмалы, жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтар болып және басқа да түрлерге бөлінеді.

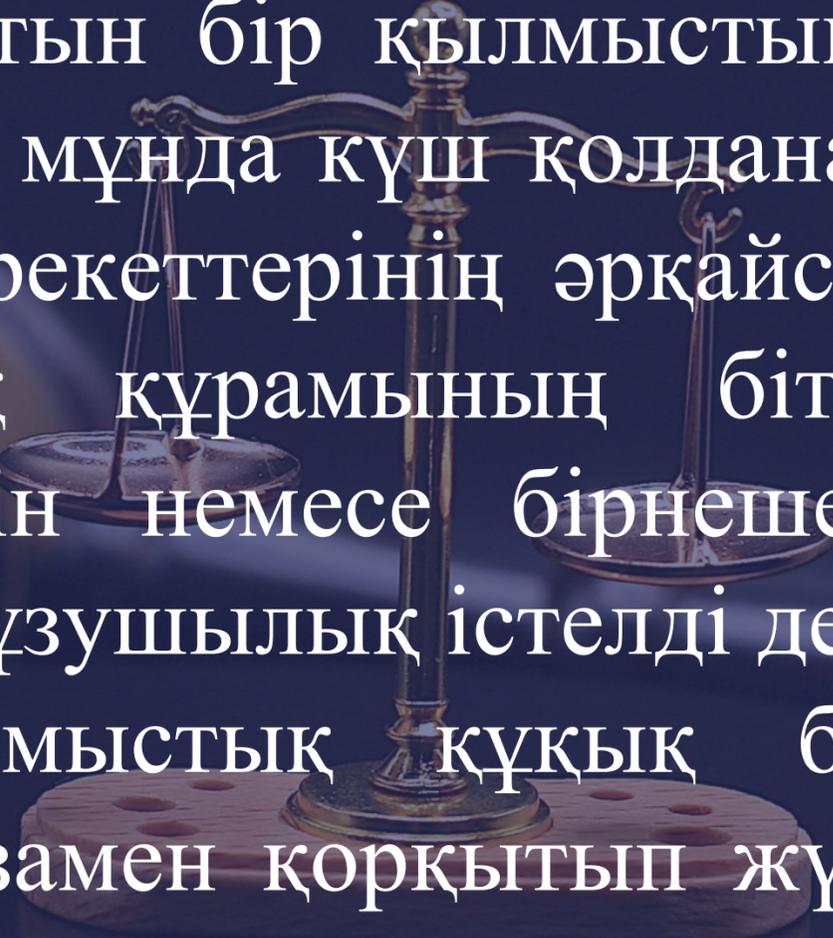
Жай (бір) құрамда, бір объектіге, бір әрекет арқылы кінәнің бір нысанымен зиян келтіру арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, 188-баптың 1-бөлігібөтеннің мүлкін жасырын түрде ұрлау. Бұл жерде бір объектіге (біреудің меншігіне) бір әрекет (жасырынұрлау) арқылы бір кінәнысанымен (қасақаналықпен) жәбірленушігезиянкелтіріліп отыр.

Күрделі құрам деп екі немесе одан да көп іс-әрекеттерден құралатын, оның әрқайсысының бірінен-бірін бөліп қарағанда жай түрдегі қылмыстық құқық бұзушылық құрамына жататын, бірақ ішкібірлігібойынша бір қылмыстық құқық бұзушылықты құрайтын қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығын айтамыз. **Мысалы**, қарақшылықтың құрамын алайық. Мұнда бөтен біреудің мүлкіне иелік ету жәбірленушінің өмірімен денсаулығына қауіптікүш жұмсау арқылы жүзеге асырылады (192-бап). Бұл жағдайда және әр түрліқылмыстық құқық бұзушылық әрекеттер (жәбірленушінің) **өмірімен денсаулығына** қауіптікүш көрсету және мүліктінемдену немесе (немденуге оқталу) бір күрделі қылмыс құрамын – қарақшылықты құрайды, бірақ осы әрекет ішкібірлігіне байланысты бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын құрап тұр.

Жеке, күрделі құрамның бір түрі – балама әрекетті қылмыс болып табылады. Оның ерекшелігі сол қылмыстық заңда көрсетілген әрбір әрекет немесе әрекетсіздік біткен қылмыстық құқық бұзушылық құрамын көрсетеді. Мысалы, 175-бапта бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамы мемлекетке опасыздық туралы жауаптылық көрсетілген, осы қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағының әр түрлі мынадай балама әрекеттерінің әрқайсысы жеке-жеке біткен қылмыстық құқық бұзушылықты білдіреді:

- жау жағына шығып кету;
- шпиондық жасау;
- мемлекеттік құпияны жат- жұртқа беру;
- Қазақстан Республикасына дұшпандық әрекет жүргізу;
- шетелдік мемлекетке, шетелдік ұйымға және олардың өкілдеріне өзге де көмек көрсету.

Қылмыстық кодекстің 248-бабында да бірнеше балама әрекеттердің жиынтығынан тұратын бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамы туралы сөз болады, мұнда күш қолданатын, мүлкін жоямын немесе бүлдіремін деген әрекеттерінің әрқайсысы жекеленген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының біткен түрін білдіреді, осы әрекеттердің біреуін немесе бірнешеуін істегенде де бір ғана қылмыстық құқықбұзушылық істелді деп есептеледі.

Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық кінәлінің өзіне қылмыстық заң жазамен қорқытып жүктеген міндеттемелерін ұзақ мерзімге орындамай әрекет немесе әрекетсіздік арқылы белгілі бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын үзіліссіз, белгілі бір уақыт аралығында жүзеге асыруы болып табылады.

Жалғасқан қылмыс деп ортақ мақсатқа жетуге бағытталған ұқсас (бірдей) қылмыстық құқық бұзушылықты әрекеттерден құралатын, жиынтығында бір қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды айтамыз.

Мұндай қылмыстық құқық бұзушылық мысалы, *248-бапта көрсетілген мәміле жасауға мәжбүр ету, үнемі ұрып-соғу немесе басқа да әрекеттермен қинау(110-бап) сияқты қылмыстық құқық бұзушылық құрамдары*, сондай-ақ мемлекет мүлкін өзара ұқсас әр түрлі қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттер арқылы тегін, заңсыз иелік ету мақсатымен жасалған, нәтижесінде бір қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын талан-тараждар жатады.

Жоғарыда сөз болған жеке қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін ажырата білукерек.

Қылмыстық құқықта қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деп адамның екі немесе одан да көп қылмыстық құқықбұзушылықты кінәлі түрде істеуін айтамыз.

2. Қылмыстық құқық бұзушылықтың бірнеше рет жасалуы

Іс-әрекеттің құрылымына қарай, қылмыстық құқық қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін мынадай үш нысанға бөледі:

- қылмыстың бірнеше рет жасалуы, (ҚК 12 бабы)
- қылмыстың жиынтығы, (ҚК 13 бабы)
- қылмыстың қайталануы. (ҚК 14 бабы)

Қылмыстық кодекстің белгілі бір бабында немесе Ерекше бөлім бабының бөлігінде көзделген екі немесе одан да көп әрекетті істеу қылмыстық құқық бұзушылықтардың *бірнеше рет жасалуы* деп танылады.

Қылмыс және қылмыстық теріс қылық өзара бірнеше рет жасауды құрамайды (12-бап 1-бөлігі).

Қылмыстық заңның мазмұнына сәйкес, *қылмысты бірнеше рет жасады деп тану үшін* бірінші және одан кейінгі қылмыстарды істеуде уақыты жөнінен үзіліс болуы және қылмыстық жауапқа тартудың ескіруі болмаса, егер сотталған болса, сотталғандықтан арылмаса немесе сотталғандығы жойылмауы негізгі шарт болып табылады. Егер адам бұрын жасаған қылмысы үшін сотталған не заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылған болса, қылмыс бірнеше рет жасалған деп танылмайды (12-баптың 2-бөлігі). Сол сияқты жалғаспалы қылмыстар да бірнеше мәрте жасалған қылмыс болып табылмайды (12-бап, 3-бөлігі).

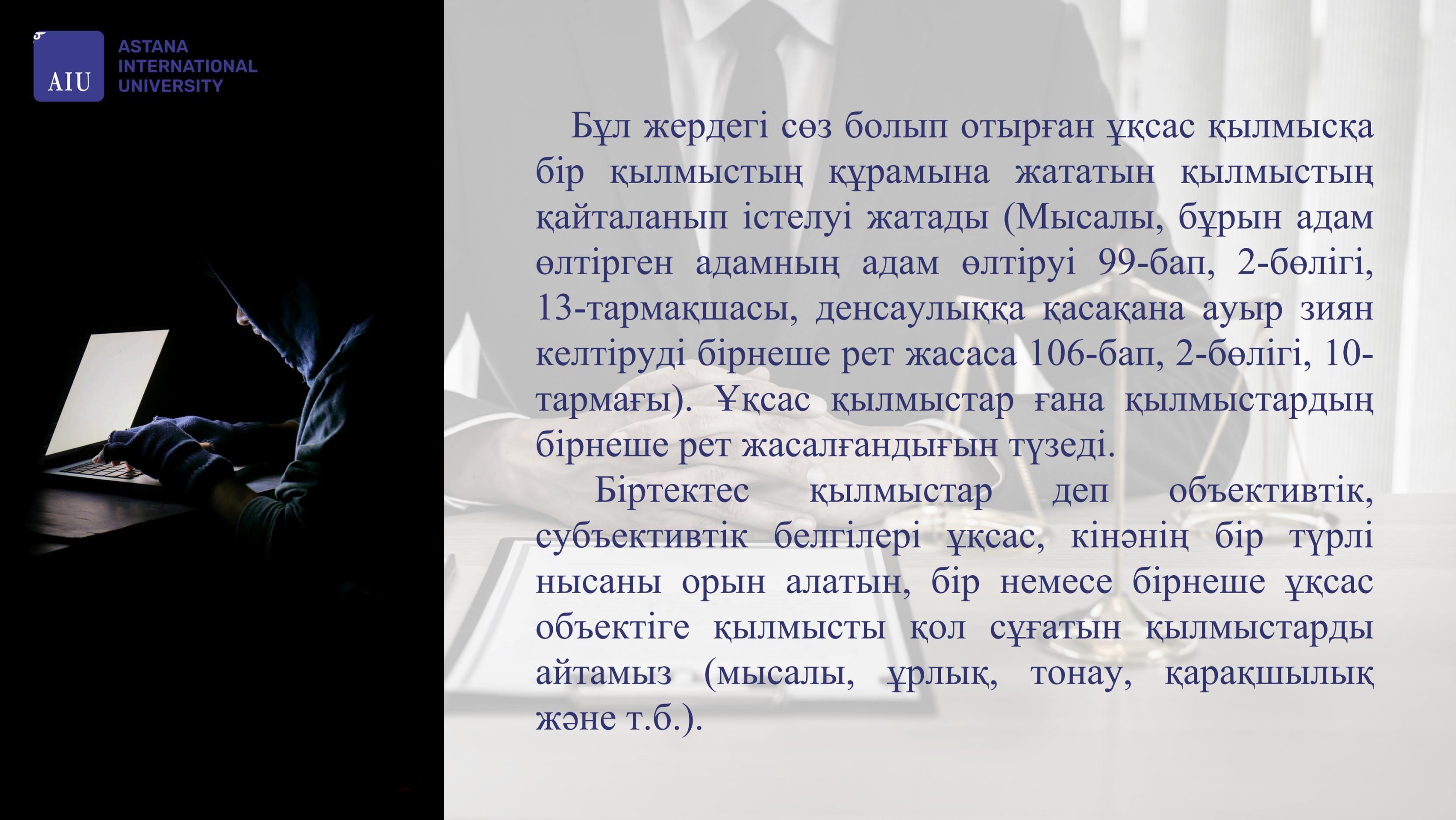
Қылмыстардың бірнешеретжасалуы туралы *Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотынан* «Қылмыстардың бірнеше рет жасалуын және жиынтығын саралау туралы» 2006 жылғы 25 желтоқсандағы №11 нормативтік қаулысында төмендегідей анықтама берілген:

Қылмысты бірнеше рет жасау Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлімінің белгілі бір бабында немесе бабының белгілі бір бөлігінде қаралған бірнеше қылмыстарды белгілі бір адамның жасауын көздейді.

Қылмыстық құқық теориясында бірнеше рет жасалған қылмыс *жалпы және арнаулы болып екі түрге бөлінеді.*

Бірнеше рет жасалған қылмыстың жалпы қайталануы деп істелген қылмыстың қоғамға қауіптілігінің мәні мен дәрежесіне қарамастан кез келген басқа бір қылмысты қайталап жасаушылықты айтамыз. Қылмыстың жалпы қайталануы қылмысты саралауға әсер етпейді, бірақ жаңа тағайындалғанда жазаны ауырлататын мән-жай ретінде есепке алынуы мүмкін (54-баптың 1-бөлігі, 1-тармағы).

Бірнеше рет жасалған қылмыстың арнаулы қайталануы – адамның ұқсас іс- әрекетті тағы да жасауы болып табылады.

Бұл жердегі сөз болып отырған ұқсас қылмысқа бір қылмыстың құрамына жататын қылмыстың қайталанып істелуі жатады (Мысалы, бұрын адам өлтірген адамның адам өлтіруі 99-бап, 2-бөлігі, 13-тармақшасы, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіруді бірнеше рет жасаса 106-бап, 2-бөлігі, 10-тармағы). Ұқсас қылмыстар ғана қылмыстардың бірнеше рет жасалғандығын түзеді.

Біртекес қылмыстар деп объективтік, субъективтік белгілері ұқсас, кінәнің бір түрлі нысаны орын алатын, бір немесе бірнеше ұқсас объектіге қылмысты қол сұғатын қылмыстарды айтамыз (мысалы, ұрлық, тонау, қарақшылық және т.б.).

3. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы

Қылмыстық кодекстің түрлі баптарында немесе баптарының бөліктерінде көзделген, адам солардың бірде-біреуі үшін сотталмаған немесе заңмен белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған екі немесе одан да көп әрекеттерді жасау қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы деп танылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығында адам, егер жасалған әрекеттердің белгілері осы Кодекстің бір бабының немесе бабының бір бөлігінің неғұрлым қатаң жаза қолдануды көздейтін нормасымен қамтылмаған болса, әрбір жасалған қылмыс үшін осы Кодекстің тиісті бабы немесе бабының бөлігі бойынша қылмыстық жауапқа тартылады (13-бап, 1-бөлігі).

Қылмыстық кодекстің **екі** немесе **одан да көп** баптарында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтардың белгілері бар іс-әрекет (әрекетсіздік) те қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы деп танылады. Адам қылмыстардың мұндай жиынтығында, егер бір әрекеттің белгілері осы Кодекс бабының басқа әрекет үшін неғұрлым қатаң жаза қолдануды көздейтін нормасымен қамтылмаған болса, әрбір қылмыс үшін осы Кодекстің тиісті баптары бойынша қылмыстық жауапқа тартылады (13-бап, 2-бөлігі).

Егер адам Қылмыстық кодекстің әр түрлі баптарында, ал жеке реттерде баптардың бөлігінде көрсетілген екі немесе одан да көп қылмыстарды істесе, оның бірде-біреуі үшін сотталмаса немесе заңмен белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаса, онда оның іс-әрекетінде қылмыстың жиынтығы бар деп танылады. Басқаша айтқанда, қылмыстардың жиынтығында кінәлі түрде істелген іс-әрекетте екі немесе одан да көп қылмыстың құрамы болады. Кінәлінің істеген іс-әрекеті Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде көрсетілген баптардың әр түрлі бөлігінің немесе бір баптың неше түрлі тармақшаларында көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілеріне сәйкес болуы керек.

Сол сияқты адамның істеген біркелкі әрекетінің біреуі біткен қылмыс та, басқасы қылмысқа дайындалуды, оқталуды немесе қылмысқа қатысуды түзетін болса, онда мұндай әрекет те қылмыстық құқық бұзушылықтың жиынтығы болып табылады.

Заң әдебиетінде қылмыстық құқық бұзушылықтың жиынтығы идеалдық және нақты (реалды) болып екі түрге бөлінеді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың идеалдық жиынтығы деп кінәлінің бір іс-әрекетінен бірден қылмыстық заңның әр түрлі баптары, бір баптың әр түрлі бөліктері, тармақшалары бойынша сараланатын екі немесе одан да көп қылмыстардың істелуін айтамыз. Қылмыстың идеалдық жиынтығына Ш-ның іс-әрекеті мысал бола алады. Ш. өзінің танысы К-ның саяжайына келеді. Ш. К-нің саяжайда қатты мас болып, ұйықтап жатқанын көріп, одан кек алу мақсатымен, есік, терезені сыртынан мықтап бекітіп, дәлізде тұрған 10 литр бензінді саяжай ішіне шашып, от қояды. Саяжай өртеніп, ішіндегі К. ауыр жарақат алып, 4 тәуліктен соң ауруханада қайтыс болады. Ш. бір әрекетпен (К-нің саяжайын өртеу арқылы) екі қылмыс істеді:

- 1) бөтеннің мүлкін өрт жіберу арқылы қасақана құрту (202-бап, 3-бөлігі, «1» тармағы);
- 2) кісіні кек алу мақсатымен қасақана өлтіру (99-бап, 1-бөлігі).

Егер кінәлі адам бір әрекет арқылы бір мезгілде қылмыс істеуге оқталу-мен бірге екінші бір біткен қылмыстың құрамын орындаса бұл да қылмыстық құқық бұзушылықтың идеалдық жиынтығы болады.

Мысалы У. төртінші қабаттағы пәтерінде тұрып жолда өтіп бара жатқан өзі-нің жек көретін танысы С-ны ауыр жаралау мақсатымен төртінші қабаттан С-ға қаратып жұдырықтай тас лақтырады. Тас С-ға тимей Ж. деген әйелге тиіп, оған ауыр дене жарақатын түсіреді. Осы мысалдан У-дың бір әрекетінен екі қылмыс жасағанын көріп отырмыз. Оның біріншісі С-ға ауыр дене жарақатын салуға оқталу, екіншісі Т-ға абайсызда ауыр дене жарақатын түсіру. Қылмыстық құқық бұзушылықтың нақты (реалды) жиынтығы деп адамның әр түрлі іс-әрекеті арқылы қылмыстық заңның әр түрлі бабына (баптың бөлімдеріне, баптың тармақшаларына) жататын қылмыстық құқық бұзушылық жасауын айтамыз.

Нақты. Қылмыстық құқық бұзушылықтың нақты жиынтығының зияндылығы идеалдық жиынтыққа қарағанда қомақты болады, сол үшін де оған қатаңырақ жаза мөлшері белгіленеді. Оның үстіне Қылмыстық кодекстің 54-бабының 1-бөлігінің 1-тармағына сәйкес, қылмыстың нақты жиынтығында бұрын бір қылмыс істеген адамның жаңадан қылмыс істеуі, қылмыстардың қайталануы, жауаптылықты ауырлататын мән-жайларға жатады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың жиынтығын нормалар бәсекелестігінен ажырата білу қажет.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың
жиынтығын нормалар бәсекелестігінен
ажырата білу қажет.

*Осыған орай Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының «Қылмыстардың
бірнеше рет жасалуын және жиынтығын
саралау туралы» 2006 жылғы 25-
желтоқсандағы № 11 қаулысында:*

Қылмыстық кодекстің бірнеше баптарында
объектісі көрсетілген әрекетті саралау кезінде
(жалпы және арнайы нормалардың
бәсекелестігі) қылмыстардың жиынтығы
болмайды және әрекет ҚК 13-бабының
үшінші бөлігіне сәйкес, тиісті арнайы норма
бойынша саралауға жатады.

4. Қылмыстың қайталануы

Егер адам бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған болса, осы адамның ауыр қылмыс жасауы қылмыстардың қайталануы деп танылады (14-бап, 1-бөлігі).

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың қылмыстардың қайталануы туралы заңдарда қолдануы туралы» 2007 жылғы 25 желтоқсандағы № 8 нормативтік қаулысында осы мәселеге ерекше мән берілген:

Қазақстан Республикасының 1997 жылғы Қылмыстық кодексінің 13-бабы бойынша бұрын қасақана қылмысы үшін соттылығы бар адамның қасақана қылмыс жасауы қылмыстың қайталануы деп танылды. Ал 2014 жылы қабылданған Қылмыстық кодексте қылмыстардың қайталану белгісі ретінде адамның кез келген қасақана қылмысты жасауы емес – тек қана ауыр қылмыстарды жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталғаны, осыдан кейін сол адамның тағы да ауыр қылмыс жасап, өзінің іс-әрекетін қайталауы негізге алынады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 14-бабына сәйкес, *қылмыстардың қайталануы, сонымен қатар жәйқауіпті және аса қауіпті болып бөлінеді.* Басты сот талқылауында қылмыстық істіқарау нәтижелерібойынша айыптау үкімін шығару кезінде сот қылмыстың қайталануының қандай түрінің бар екенін анықтайды.

Қолданылып жүрген қылмыстық заңға сәйкес қылмыстың қайталануын білу үшін бұрын *міндетті түрде сотталғандығы, бұрынғы істеген қылмысы үшін жазаны толық немесе ішінара өтеуі, соңғы қасақана қылмысты істегенде сотталғандық атағының болуы шарт.* Яғни, қылмыстың қайталануы, көптік қылмыстардың ішіндегіең қауіптітүрінің бірі. Ауыр қылмыс істеп, сол үшін сотталып, одан тиістіқорытынды шығармай, тағы да қасақана ауыр қылмыс істеудің өзімұндай адамдардың мемлекет, қоғам, жеке азаматтардың мүддесіне қауіптірек екендігін көрсетеді.

Қолданылып жүрген қылмыстық заңға сәйкес қылмыстың қайталануын білу үшін бұрын міндетті түрде сотталғандығы, бұрынғы істеген қылмысы үшін жазаны толық немесе ішінара өтеуі, соңғы қасақана қылмысты істегенде сотталғандық атағының болуы шарт. Яғни, қылмыстың қайталануы, көптік қылмыстардың ішіндегі қауіпті түрінің бірі. Ауыр қылмыс істеп, сол үшін сотталып, одан тиісті қорытынды шығармай, тағы да қасақана ауыр қылмыс істеудің өзімұндай адамдардың мемлекет, қоғам, жеке азаматтардың мүддесіне қауіптірек екендігін көрсетеді.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстың қайталануы фактілі және ресми болып бөлінеді.

Адамның бірінші істеген ауыр қылмысы үшін сотталғандық атағының бар-жоғына қарамастан тағы да ауыр қылмыс істеуі фактілі қылмыстық қайталау деп саналады.

Бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін сотталғандық атағы жойылмаған немесе одан арылмаған адамның тағы да ауыр қылмыс істеуі ресми қылмыстық қайталау болып табылады.

Ресми қылмыстық қайталау деген атақтың болуы кінәлі адамның іс-әрекетін саралауға, оған жаза тағайындағанда немесе бас бостандығынан айыру жазасына сотталғанда жаза өтеу колониясының түрін белгілеуге, сондай-ақ шартты жазаны, жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босату және жазаны неғұрлым жеңілірек жазамен ауыстыруды қолдану, қолданбау мәселесінде сотталғандықтан арылу немесе оны жою сияқты мәселелерді шешуге тікелей әсері бар.

Ресми қайталану *жалпы, арнаулы, жай, күрделі, пенитенциарлық, қауіпті, аса қауіпті болып* бірнеше түрге бөлінеді.

Жалпы қайталану деп сотталғандығы бар адамның кез келген жаңа ауыр қылмыс істеуін айтамыз. Мысалы, аса ірі мөлшерде ұрлық жасап сотталып, жазасын өтеп келген адамның қарақшылық жасауы.

Жалпы қайталанудың қылмысты саралау үшін әсері жоқ, ол тек жазаны даралағанда және тағайындағанда ғана есепке алынады.

Арнаулы қайталану деп сотталғандығы бар адамның бұрынғы істеген қылмысына ұқсас немесе біртектес жаңа қылмысты істеуін айтамыз. Мысалы, ұрлық, бұзақылық үшін бұрын сотталған адамның сотталғандығы жойылмай тұрып тағы да ұрлық, бұзақылық істеуі.

Жай қайталану деп бір рет қана сотталғандығы бар адамның жаңа қылмыс істеуін айтамыз.

Ал, *күрделі* (көптік) қайталануға екінемесе одан да көп сотталғандығы бар адамның жаңадан қылмыс істеуі жатады.

Пенитенциарлық қайталану деп бұрын ауыр қылмыс істегені үшін бас бостандығынан айыру жазасына сотталып, адамның жазаны өтеп болған соң немесе соны өтеу барысында тағы да ауыр қылмыс істеп, бас бостандығынан айыру жазасына сотталуы айтылады.

Қылмысты қайталаудың ішіндегі ең қауіпті түрі *қауіпті қайталануы* болып табылады. Қылмыстық кодекстің 14-бабының 2-бөлігіне сәйкес, қылмыстардың қауіпті қайталануы деп;

1) егер осы адам бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін екі рет бас бостандығынан айыруға сотталса немесе аса ауыр қылмысы үшін сотталған болса, ауыр қылмыс жасағаны;

2) егер ол бұрын ауыр немесе аса ауыр қылмысы үшін бас бостандығынан айыруға сотталған болса, аса ауыр қылмыс жасағаны үшін қылмысты қауіпті жағдайда қайталаған деп танылады.

